De Ingveonen in (West-)Vlaanderen

Inleiding

Men spreekt wel eens over de Nederlandse taal, als zijnde een tot norm verheven Nederfrankisch dialect. Dit is weliswaar met sporadische invloeden van "oude" kustdialecten, de zogenaamde "ingveonismen". Die zouden er zijn gekomen door rondtrekkende Saksen, Friezen en andere "Ingaevoonse" of Ingveoonse volkeren (Tacitus nam grofweg 2000 jaar geleden als eerste het woord "Ingævoons" in de mond). De vele ingveonismen in het plaatselijk dialect doen vermoeden dat West-Vlaanderen ook zo 'n Ingveoonse onderlaag heeft gehad.

Dit artikel poogt een beknopte beschrijving te geven van de geschiedenis (en diens archeologische bronnen) en de talen van de Ingveonen in West-Vlaanderen (de heimat van Werkgroep Hagal). Binnen de Vlaamse en Germaanse context kunnen we onze specifieke wortels ontdekken.

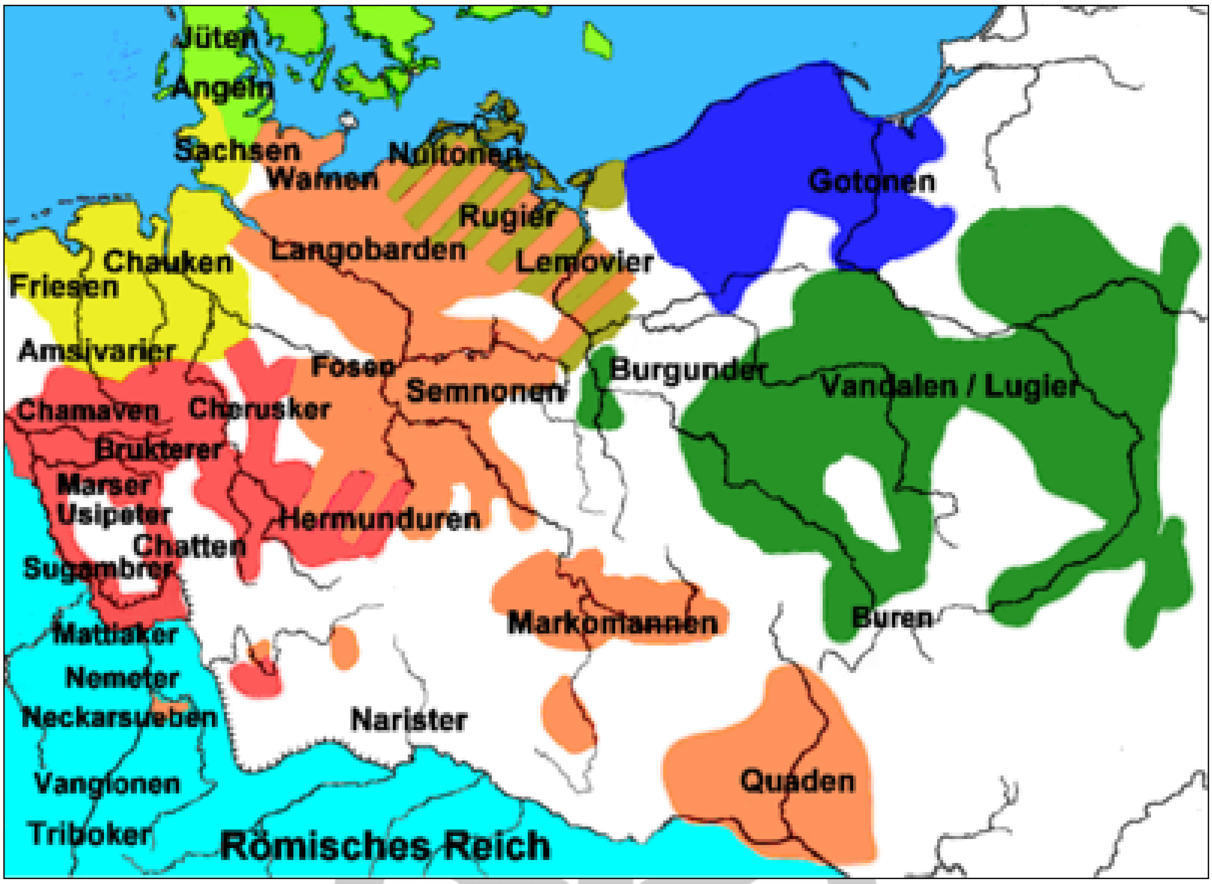
Het eerste deel van het artikel, geschreven door N. Krekelbergh, neemt de lezer mee doorheen de geschiedenis van de Ingveonen. Vanaf de eerste ontmoeting met de Romeinen via de turbulente en fascinerende volksverhuizingen naar de Vroege Middeleeuwen. Als toegevoegd bewijsmateriaal gebruikt men opzienbarend archeologisch materiaal.

Het tweede deel van het artikel, van de hand van A. Demoor, beschrijft beknopt de evolutie van het Proto-Indo-Europees naar het Ingveoons, de Frankische kolonisatie van de Ingveoonse gebieden en diens taalkundige gevolgen. Uiteindelijk wordt er ook nog een opsomming gegeven van de belangrijkste Ingveoonse kenmerken in het West-Vlaams en het Nederlands. Andere Ingveoonse talen worden hierbij aangehaald.

Geschiedenis en archeologie van Noordzeegermanen

1. Ingveonen, definitie en omschrijving

De term "Ingveonen" vindt zijn oorsprong in het boek *De Origine et situ Germanorum* van de Romeinse geschiedschrijver Publius Cornelius Tacitus. In zijn relaas maakte Tacitus melding van de oorsprongsmythe van de Germanen en onderscheidde hij drie groepen die elk afstamden van één van de drie zonen van de god Mannus[i]: de *Irminones*, de *Istaevones* en de *Ingaevones*. De Herminonen of "Suebische" stammen vormden het gros van de Germaanse volkeren. Hun stamgebieden strekten zich uitvan Moravië (woongebied van de Quaden in het oosten van het huidige Tsjechië) tot in de Betuwe, waar de Bataven hun stamgebied hadden. Tot de Istaevonen behoorden een aantal kleinere stammen ten oosten van de Midden-Rijn, onder andere in het Teutoburgerwoud, de Achterhoek en Twente. De stammengroep met de duidelijkst omschreven habitat was

Germaanse stammen rond het jaar 50. Ingveonen in geel en groen. De Warnen worden hier tot de Herminonen gerekend.

echter die van de Ingveonen: de kustgermanen wiens territoria aan de zee gelegen waren, meer bepaald de Noordzee (“*proximo oceano Ingævones*”*)*. Hun stamgebieden waren gesitueerd in de kustzones van het huidige Denemarken, Zweden, Noordwest-Duitsland en Nederland.

Tot de Ingveoonse tak der Germanen behoorden de volgende stammen:

1. De Juten: in Noord- en Midden-Jutland
2. De Warnen: in Zuid-Jutland en Noord-Sleeswijk
3. De Angelen: in Zuid-Sleeswijk
4. De Saksen: in West-Holstein
5. De Chauken: in het kustgebied tussen de Elbe en de Eems
6. De Friezen: aan de Noordzeekust ten westen van de Eems
7. De Suionen: in Zuid-Scandinavië

Ook de roemruchte Kimbren en de Teutonen, die aan het eind van de tweede eeuw voor onze tijdrekening (vot) de Romeinse Republiek bijna aan de rand van de afgrond hadden gebracht, waren Ingveonen. Hoewel de Kimbren nog door Tacitus werden vermeld, speelden ze in de Romeinse Keizertijd en de Vroege Middeleeuwen geen rol van betekenis meer.

Tacitus had een bijzonder hoge dunk van de Ingveonen. Over de Chauken schreef hij:

“(…) *zij zijn de edelste stam onder de Germanen, daar zij bij voorkeur hun grote macht door gerechtigheid willen handhaven, en geheel vrij van ongebreidelde veroveringszucht in*

stille afzondering levende er niet op uit zijn om andere volken tot oorlogvoeren uit te dagen of hun landerijen door roverijen en plunderingen te verwoesten."

Niet alle Romeinen waren echter even enthousiast over de Ingveonen en hun levenswijze. In 47 schreef Plinius de Oudere over het land van de Chauken:

"Tweemaal per dag overstroomt de oceaan een groot deel van hun gebied, zodat het niet goed uit te maken is of dit land tot de zee of tot het land gerekend moet worden. Daar probeert een armzalig volk in leven te blijven door huizen te bouwen op steile heuveltjes[ii]. Die heuveltjes zijn met handkracht opgeworpen tot een hoogte die net boven de hoogste vloed uitsteekt. Bij vloed lijken zij schipbreukelingen. Zij leven van vis die zij met netten in het slijk vangen. Zij verwarmen hun verkleumde leden door modder te verbranden, die zij meer door de wind dan door de zon hebben laten drogen. Zij drinken niets dan regenwater, dat zij in een kuil voor hun woning bewaren."

Het beeld dat door klassieke auteurs werd geschetst varieerde dus van nobele en machtige wilden tot armzalige vissertjes op de klei. Plinius achtte het ironisch dat deze miserabele Ingveonen, voor wie een lang leven als een straf en een vroege dood als een verlossing mocht beschouwd worden, de onderwerping aan Rome als een totale vernedering ervoeren. Eén en ander is waarschijnlijk niet los te zien van de politieke agenda van de auteur in kwestie. In werkelijkheid hebben opgravingen in het Friese en Chaukische kustgebied uitgewezen dat op de terpen boerderijen stonden die aan vele tientallen stuks rundvee stallling konden bieden[iii] en dat de bewoners ervan over een rijke materiële cultuur beschikten. De marginale vissers van Plinius waren in werkelijkheid welvarende vrijboeren die handel dreven met het Romeinse zuiden.

Impressie van het land der Friezen en Chauken in de eerste eeuw.

2. Ingveoonse kapers op de kust

Maar niet alleen Plinius maakte een foute inschatting van de Ingveonen. Ook Tacitus' beeld van de "vreedzame en rechtvaardige stam der Chauken" weerhield deze laatsten er niet van om rond het jaar 172 de Romeinse provincie *Gallia Belgica* binnen te dringen en grondig te plunderen[iv]. De schade was aanzienlijk: belangrijke steden en handelsnederzettingen zoals Atrecht, Terwaan, Kortrijk, Wervik, Doornik, Gent, Velzeke en Waasmunster werden tot puin herleid. Bepaalde centra zoals Velzeke zouden zelfs nooit hun oorspronkelijke glorie herwinnen. Dit fiasco bewoog de Romeinen ertoe om hun hele verdedigingssysteem in de Rijnprovincies grondig te herzien. Het vormt een duidelijke aanwijzing voor de agressieve belangstelling van de Ingveonen voor het Vlaamse gebied en mag een typevoorbeeld worden genoemd voor de latere ontwikkelingen in onze streken.

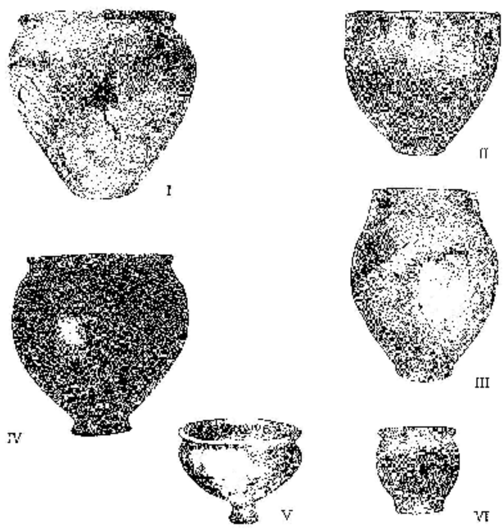
Na de invallen van 172 verdween de naam van de Chauken abrupt uit de

geschiedenis. Algemeen wordt aangenomen dat de stam in de loop van de derde eeuw is opgenomen in een nieuw en groter stammenverbond dat onder de naam van de Saksen[v] is gaan voortleven. De opkomst van dergelijke stamfederaties ziet men ook elders in het Germaanse gebied (o.a. de Franken[vi] en de Alemannen).
In de periode tussen 235 en 275 werd het Romeinse Rijk verscheurd door opvolgingstwisten en burgeroorlogen. In een periode van 40 jaar volgden bijna vijftig usurpatoren (de zogenaamde 'soldatenkeizers') elkaar in een razendsnel tempo op. Militaire anarchie en verbrokkeling van het centraal gezag was hiervan het gevolg. Gedurende bepaalde perioden gingen delen van het Rijk zich zelfs van Rome afscheiden, zoals het *Imperium Galliarum* van Postumus (260-274) waar ook onze gewesten deel van uitmaakten.

Terwijl het Romeinse Rijk van de ene politieke crisis in de andere rolde kwamen de grenzen van het Rijk opnieuw onder druk te staan. Vanuit het Rijngebied werden de grensprovincies voortdurend bestookt door de "barbaren". Catastrofale invallen vonden onder meer plaats in 258/59, toen de Franken grondig huishielden in Namen, Henegouwen en Noord-Frankrijk en er de handelsnederzettingen en villa's plunderden. Sommigen wisten door te stoten tot Parijs of bereikten zelfs Spanje. In dezelfde periode werden ook de Germaanse 'piraten' op de Noordzee opnieuw actief. Hun activiteiten concentreerden zich vooral op de kustzones langs het Kanaal en de Noordzee. Schriftelijke bronnen maken vooral melding van de Saksen; over het algemeen kan worden aangenomen dat het hier ging om een amalgaam van Ingveoonse stammen zoals de Friezen, Juten, Angelen en dus ook de Saksen. Hun aanvallen bereikten een voorlopig hoogtepunt in 367 toen volgens de Romeinse geschiedschrijver Ammianus Marcellinus een gecoördineerde barbaarse aanval ("*conspiratio barbarica*") op de Romeinse provincie *Britannia* tot stand kwam. Terwijl de Scotten en Picten vanuit het noorden de muur van Hadrianus bestookten, lanceerden Germaanse zeerovers hun aanvallen op de kust, doorbraken de Romeinse kustverdediging (zie verder in dit artikel) en plunderden het achterland.

Tegen het begin van de vierde eeuw wist het Romeinse gezag zich min of meer te herstellen. De oorspronkelijke Gallo-Romeinse bevolking van onze streken had tegen die tijd echter rake klappen gekregen en algemeen mag worden aangenomen dat zij grondig werd gedecimeerd. De kortstondige afscheiding van het Gallische Rijk kan dan ook worden gezien als een reactie op de ontoereikende verdediging van de grenzen door het centrale gezag in Rome. De verwoestingen blijken onder meer uit de brandlagen uit deze periode die worden aangetroffen in steden, handelsnederzettingen en villa's. Talloze muntschatten uit de tweede helft van de derde eeuw, met name ook in de kuststreek, getuigen van de vluchtende bewoners die hun bezittingen inderhaast hebben begraven en achtergelaten. De nieuwe stadsmuur van Tongeren, die in de vierde eeuw werd gebouwd, omsloot slechts een derde van het areaal van zijn tweede-eeuwse voorganger. Vanaf de vierde eeuw trachtten de Romeinen zowel het militaire probleem van de invallen als het economische probleem van de ontvolking van de grensstreken deels te ondervangen door het incorporeren van Germaanse stammen op Romeins grongebied als *laeti*[vii] of *foederati*[viii]. De Germaanse

kolonisering van onze gewesten nam hiermee definitief een aanvang. Aan het eind van de derde eeuw deden de Salische Franken hun intrede in de Betuwe. Omstreeks het midden van de vierde eeuw verplaatsten ze zich naar *Taxandria*, het huidige Noord-Brabant. Van daaruit zouden ze na de definitieve ineenstorting van het Romeinse gezag hun territorium langzaam in zuidwestelijke richting uitbreiden. De Vlaamse kuststreek was tegen die tijd echter in een andere invloedsfeer komen te liggen, namelijk die van de Friezen en de Saksen.

Fries aardewerk uit de eerste tot de derde eeuw.

3. Friezen in Vlaanderen

In de derde eeuw nam niet alleen in Noord-Gallië de bevolking af. Ook in het Nederlandse kustgebied was sprake van een abrupte teruggang in de bevolking. In het stamgebied van de Friezen raakten de eeuwenoude terpen plots verlaten. Pas in de loop van de de vierde eeuw zou de bevolking in het Friese stamgebied weer op peil komen, waarschijnlijk onder impuls van een nieuwe migratiegolf vanuit de Saksische gebieden ten oosten daarvan. Algemeen wordt aangenomen dat een groot deel van de Friezen in de derde eeuw is gemigreerd als gevolg van een nieuwe trangressiefase[ix] van de Noordzee. De nefaste invloed van de oprukkende zee op de leefbaarheid van het kustgebied vormde trouwens mogelijk ook de aanleiding voor de gewelddadige aanval van de Chauken aan het eind van de tweede eeuw, hetgeen hun opmerkelijke metamorfose van 'nobele wilden' tot 'woeste plunderaars' zou kunnen verklaren.

Volgens bepaalde theorieën is tenminste een deel van de Friezen in zuidoostelijke richting gemigreerd om zich samen met een groep Chauken bij de Franken aan te sluiten. Er zijn echter ook argumenten die juist een zuidwestelijk scenario aannemelijk maken. Typisch Fries Tritsum-aardewerk uit deze periode is aangetroffen in het Engelse Kent, maar ook in het Scheldebekken in Oost-Vlaanderen, o.a. te Zele-Kamershoek. Sommige theorieën stellen dat de Friezen zich eerst in het Scheldegebied hebben gevestigd om van daaruit uiteindelijk Kent te bereiken. Deze Friese volksverhuizing moet worden gezien in het kader van een vreedzame vestiging als *laeti* binnen de grenzen van het Romeinse Rijk. Van militaire veroveringen was in dit stadium nog geen sprake.

4. De Saksische kust

Een van de meest opmerkelijke hoofdstukken in de relatie van de Ingveoonse stammen met de Vlaamse alsook met de Britse en Noord-Franse kust ligt besloten in het feit dat die deze in de Laat-Romeinse tijd ook letterlijk werd betiteld als *Litus Saxonicum* ofwel "Saksische kust". In de zogenaamde *Notitia Dignitarum*, een lijst van militaire eenheden uit alle uithoeken van het Romeinse Rijk die is opgesteld aan het eind van de vierde

Locatie van het fort van Oudenburg en de Litus Saxonicum.

eeuw, wordt melding gemaakt van het bestaan van een *Comes Litoris Saxonici per Britanniam*: een aanvoerder van een negental forten gelegen aan de Britse zijde van de Sakische kust. Deze zogenaamde "Saksische kust" bestond uit een netwerk van forten langs de kusten van Engeland, Vlaanderen en Noord-Frankrijk dat werd opgericht en versterkt na de rampzalige gebeurtenissen in de tweede helft van de derde eeuw.

In West-Vlaanderen werd in de jaren '60 van de twintigste eeuw een Romeins *castellum* opgegraven dat deel heeft uitgemaakt van deze Saksische kust: het fort van Oudenburg bij Roksem, gelegen op een hoge zandrug aan de toenmalige kustlijn. Waarschijnlijk gaat het hier om de *Portus Epatiacus* die in de *Notitia Dignitarum* wordt vermeld. Daarnaast hebben er mogelijk ook versterkingen gelegen te Alveringem, Wulveringem en Hondschoote, hoewel dit archeologisch nooit is onderzocht[x].

Over de interpretatie van de term *Litus Saxonicum* bestaan reeds van in het vroegste begin uiteenlopende opvattingen. Er kunnen drie betekenissen aan worden toegekend:

1. Kust <u>aangevallen</u> door de Saksen
2. Kust <u>verdedigd</u> door de Saksen
3. Kust <u>bewoond</u> door de Saksen

In de vroegste interpretatie uit de zestiende eeuw wordt de Saksische kust gezien als een plaats waar de Saksen zich hebben gevestigd. De opvatting dat de Saksen vooral in de negatieve zin invloed hebben uitgeoefend op de naamgeving kreeg

vooral in de negentiende eeuw de overhand bij historici, die zich mede baseerden op het gewelddadige beeld zoals dat onder meer door Ammianus Marcellinus wordt geschetst.
Voor het feit dat de *Litus Saxonicum* zou zijn verdedigd door Saksische hulptroepen bestaan weinig directe aanwijzingen. Welliswaar is in de *Notitia Dignitarum* sprake van een Saksische eenheid (“*ala prima Saxonum*”) maar die blijkt in Fenicië te zijn gestationeerd. Archeologisch bewijs voor de aanwezigheid van Saksen in het fort van Oudenburg is er evenmin. Romeinse soldaten en Germaanse hulptroepen zijn immers makkelijk van elkaar te onderscheiden op basis van hun funeraire praktijken. In het Romeinse leger waren de wapens bezit van de staat. Aan het eind van de diensttijd dienden ze dan ook te worden ingeleverd. Dit gold niet voor de Germaanse hulptroepen, die ook binnen de grenzen van het Romeinse Rijk hun eigen tradities in ere hielden. Wapens waren persoonlijk bezit en werden aan de doden in het graf meegegeven. In de graven van Oudenburg bevinden zich géén wapens, wel de typische drieknoppige *fibulae* of mantelspelden die in het reguliere Romeinse leger een weergave vormden van de rangorde. Frappant is dan weer de aanwezigheid van Germaanse sierraden in bepaalde vrouwengraven. Waren de soldaten van Oudenburg dan misschien zélf geen Germanen, sommigen hadden in ieder geval wel een Germaanse vrouw!

Aan de andere zijde van de Noordzee bestaan archeologische aanwijzingen dat er in een vrij vroeg stadium sprake is geweest van Saksische bewoning. Zo is er Saksisch aardewerk uit de derde eeuw aangetroffen op het grafveld van Caistor-by-Norwich in Norfolk. Deze opvallend vroege datering correspondeert met de vondst van Fries aardewerk uit dezelfde periode in Vlaanderen en Kent. Daarnaast ontwikkelde zich in de loop van de vierde / vijfde eeuw een stijl van aardewerk die als “Romeins-Saksisch” kan worden getypeerd en dus een mengvorm is van elementen uit beide tradities. Sommige stukken aardewerk zijn in hoofdzaak Saksisch van uiterlijk; andere vertonen dan weer meer Romeinse stijlkenmerken. Het lijkt er dan ook sterk op dat beide tradities elkaar in verregaande mate hebben beïnvloed. Dit kan enkel het resultaat zijn van zéér intensieve contacten die wijzen op méér dan louter piraterij. Overzeese handel behoort tot de mogelijkheden, maar het bestaan van dicht bij elkaar levende woongemeenschappen ligt meer voor de hand. Het Romeins-Saksische aardewerk wordt overigens aan beide zijden van de Noordzee teruggevonden, maar het ontbreekt in het fort van Oudenburg. Tot slot is het opvallend dat de oudste Saksische nederzettingen in het Engelse Sussex zich precies hebben ontwikkeld in de zones waar geen sprake was van Romeins-Britse bewoning. Het lijkt er dan ook sterk op dat die zones op dat moment nog in gebruik waren door de autochtone bevolking. Het is niet onmogelijk dat de Saksische occupatie bewust op deze manier werd ingeplant door Romeinse planologen.

Dit brengt ons bij de vraag of dergelijke Saksische kolonisatie ook heeft plaatsgevonden in Vlaanderen? In zijn artikels uit de jaren ’60 merkt archeoloog J. Mertens op dat er geen aanwijzingen zijn voor bewoning in het achterland van het fort van Oudenburg, hetgeen scherp contrasteert met de Engelse situatie. Helemaal klopt deze theorie echter niet meer: recenter archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat in het nabijgelegen Roksem en Zerkegem reeds in het

begin van vijfde eeuw bewoning aanwezig was. Deze bewoning was echter niet langer Gallo-Romeins van aard, maar Germaans! Ook in het Scheldebekken is Germaanse bewoning aangetroffen, onder andere in Asper, Kruishoutem, Sint-Gillis-Waas en Sint-Martens-Latem. Mineralogisch onderzoek dat werd uitgevoerd op het Germaanse aardewerk uit deze periode wees uit dat het is vervaardigd met grondstoffen uit Nedersaksen. De nieuwkomers hadden dus hun huisraad meegebracht uit het land van oorsprong.

5. De Noordzeegermanen in de Vroege Middeleeuwen

In 406 werd de Rijngrens opnieuw doorbroken, ditmaal door de Oostgermaanse Vandalen[xi]. Het zou het definitieve einde inluiden van het Romeinse gezag in onze gewesten. In 410 ontruimden de Romeinse troepen het noordwestkwartier van het Rijk om Rome te verdedigen tegen de dreiging van de Visigoten. De Britten en Galliërs moesten voortaan zichzelf maar zien te redden. De remmende factor op de dynamische processen die zich in de derde en de vierde eeuw hadden ontvouwd, viel hiermee weg en zowel de Franken als de Noordzeegermanen stortten zich vrijelijk op de nieuwe landen waar zich gedurende de voorbije eeuwen steeds meer van hun verwanten hadden gevestigd. De traditionele geschiedschrijving plaatst de definitieve intrede van de Saksen in Engeland in het jaar 449, toen zij naar aloude Romeinse traditie door de Britse koning Vortigern werden uitgenodigd om hem als een soort *foederati* bij te staan in de strijd tegen de Picten en Scoten uit het noorden. Algauw zou blijken dat hij hiermee het paard van Troje definitief had binnengehaald: enkele jaren later rebelleerden de Saksen en viel Engeland definitief in handen van de Ingveonen[xii].

In Noord-Gallië kegen de Salische Franken tegen het eind van de vijfde eeuw de overhand. Reeds in 420 hadden ze hun gebied uitgebreid tot aan de Somme en maakten ze Doornik tot hun hoofdstad. Uiteindelijk slaagden de Franken erin om na diverse overwinningen op achtergebleven Romeinse stadhouders en andere Germaanse stammen zoals de Alemannen, de Thüringers, de Visigoten en de Boergonden het grote Merovingische Rijk stichten. Dit betekende evenwel niet dat de kuststreek zonder meer onder Frankische controle kwam. Tussen de vijfde en de achtste eeuw maakten Engeland, Noord-Frankrijk en westelijk Vlaanderen deel uit van een culturele zone rond het Kanaal en de Noordzee waarin het Noordzeegermaans de voertaal was en waarin de onderlinge contacten intensief waren. Zowel toponiemen als acheologische vondsten wijzen op een aanzienlijke Saksische kolonisatie van de Franse Kanaalkust in de vijfde en de zesde eeuw. Ook in de West-Vlaanderen stonden Saksische boerderijen aan de basis van latere Middeleeuwse nederzettingen zoals bijvoorbeeld Roksem, Leffinge en Ichtegem. Daarnaast bleef in het Scheldegebied nog lange tijd de Friese invloed merkbaar. Aan het begin van de negende eeuw werd het Brugse Zwin in de *Lex Frisiorum* weliswaar als uiterste zuidgrens van het Friese rechtsgebied genoemd, maar dezelfde Friese toponiemen die wijd verbreid waren in het Nederlandse kustgebied kwamen ook in Oost-Vlaanderen veelvuldig voor. Het grafveld van Slote in de gemeente Oostakker vertoonde dan weer opmerkelijke parallellen met gelijktijdige grafvelden in het Friese stamgebied en volhardde in zijn

heidens karakter tot aan het eind van de zevende eeuw.

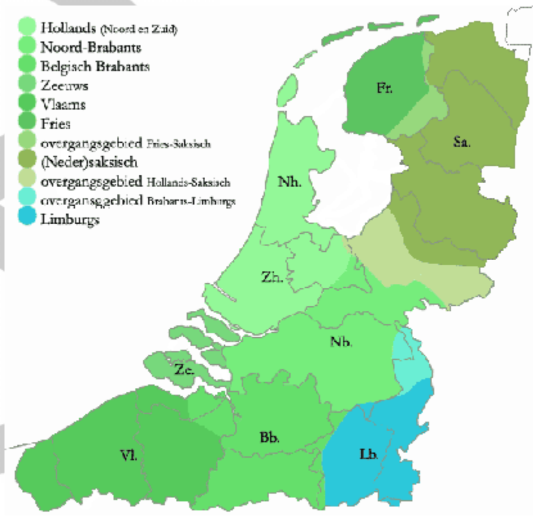
6. Besluit

Zoals overal langs de zuidelijke Noordzeekust en het Kanaal bestonden tussen het westen van Vlaanderen en de Ingveoonse stammen in het noorden van Nederland en Duitsland intensieve contacten, die deels gewelddadig waren en teruggingen tot diep in de Romeinse tijd. Algemeen mag worden aangenomen dat vanaf de derde eeuw een voorzichtige Ingveoonse kolonisatie op gang kwam langs de kusten en rivieren van westelijk Vlaanderen. Na de val van het Romeinse Rijk maakten West- en Oost-Vlaanderen deel uit van een culturele zone die werd bevolkt door Ingveoonse stammen en waarbinnen het Noorzeegermaans de voertaal was. Uiteindelijk werden deze gebieden definitief onderworpen door de Franken en opgenomen in het Merovingische Rijk, maar de oorspronkelijke Friese en Saksische bevolking is er altijd een belangrijke onderlaag gebleven. Uitgerekend in deze gebieden ligt de kern van het latere graafschap Vlaanderen. In het tweede deel van dit artikel zal worden aangetoond hoe deze Ingveoonse aanwezigheid een onderscheidende invloed heeft uitgeoefend op het Middelnederlands en de dialecten die nu nog worden gesproken in deze streken.

De Ingveoonse talen

1. De Ingveoonse dialecten en talen

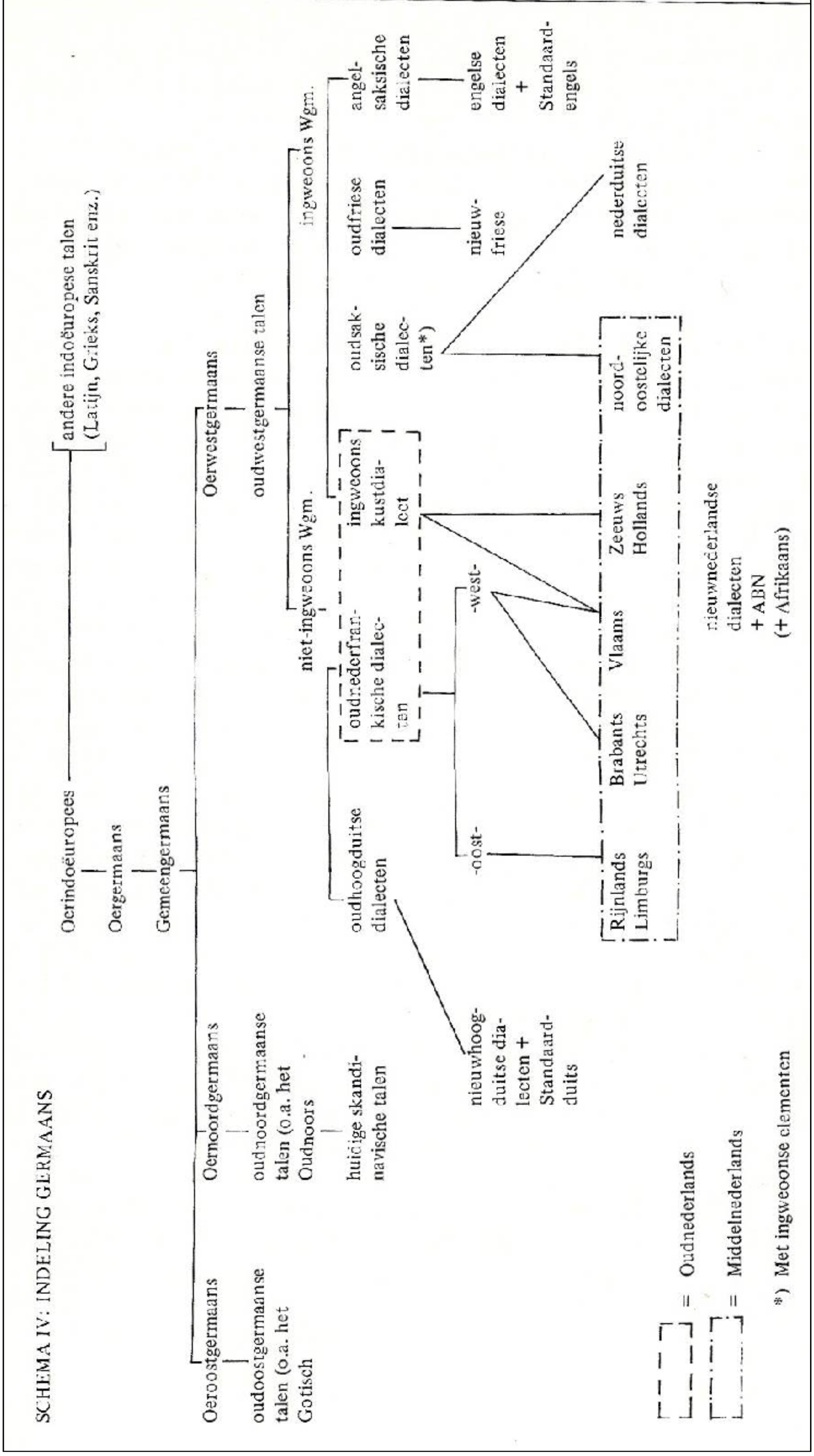
Doorheen de geschiedenis van de Germaanse talen hebben er talrijke klankverschuivingen plaatsgevonden. De eerste klankverschuiving, waarbij het Oergermaans zich uit het Proto-Indo-Europees ontwikkelde, geschiedde rond 1000 v.o.t. Toen vermengde zich een Indo-Europese bovenlaag met een autochtoon Europese onderlaag, waaruit de Germanen ontstonden. De Indo-Europese klanken werden geleidelijk aan aangepast aan de taal van onderlaag (zie ook de taalkundige verklaring van de ingveonismen in het Nederfrankisch). Deze ontwikkeling eindigde omstreeks de tweede eeuw v.o.t., na een eeuwenlang proces, en had het ontstaan van de Germaanse talen tot gevolg. Uit het Oergermaans zouden immers de Scandinavische talen (Noors, IJslands, Zweeds, Deens, Faeröers), de West-Germaanse talen (Nederlands, Duits, Engels, Fries, Afrikaans), diens dialecten en ook het uitgestorven Gotisch onspruiten.

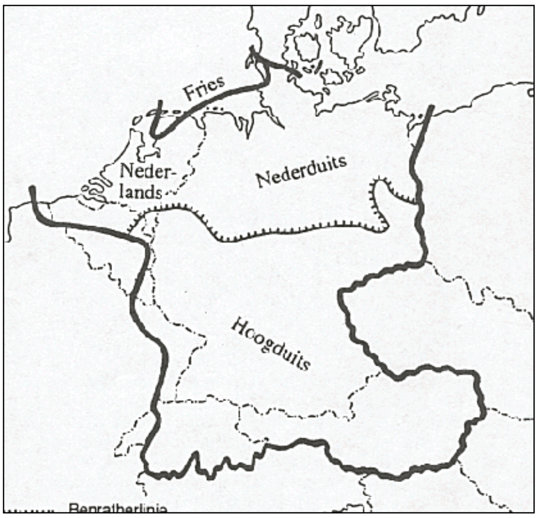
Dialectenfamilies in de Lage Landen.

Eeuwen later, tussen de derde en de vijfde eeuw na Christus zou een tweede klankverschuiving volgen: De Hoogduitse klankverschuiving. Vanuit de gebieden, die nu Oostenrijk en Zwitserland zijn, verbreidden zich een aantal medeklinkerveranderingen noordwaarts over de West-Germaanse landen, die echter afnamen in intensiteit naarmate ze afstand aflegden.

Historische Grammatica van het Nederlands / 68

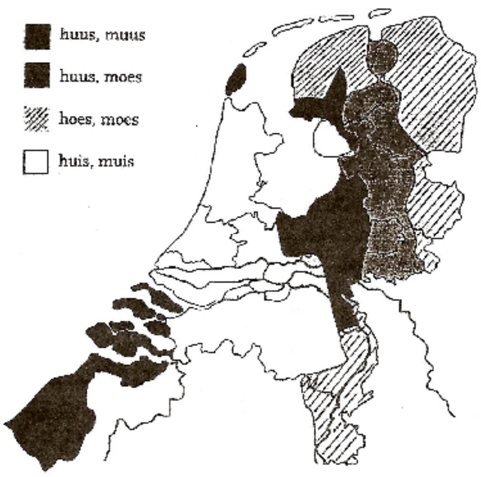

Germaanse Taalstamboom.

Benrather-lijn.

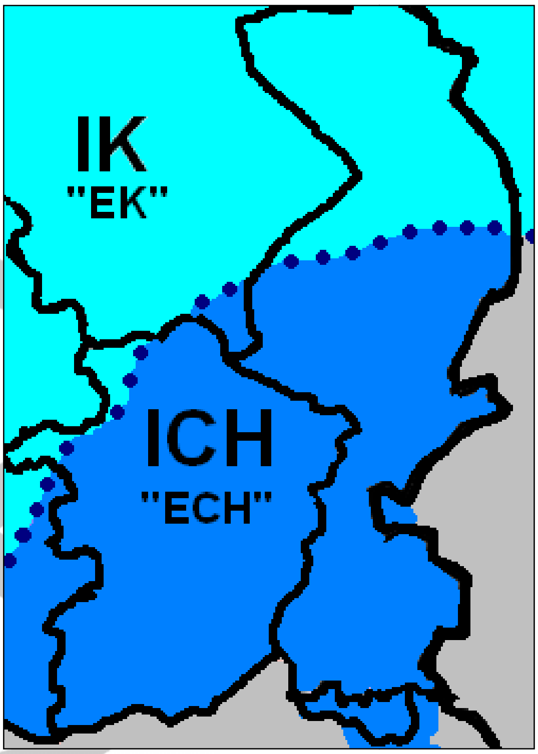
Deze ontwikkelingen zijn tegenwoordig nog enkel te zien tot aan de Benrather- en Uerdinger-lijn, twee zogenaamde isoglossen[xiii], waarachter de Nedersaksische (Nederduits / Plattduits) en Nederfrankische (Nederlands / Vlaams) gebieden beginnen. Deze gebieden vertonen geen invloed van de Hoogduitse medeklinkerveranderingen. Dit komt echter ook gedeeltelijk door een derde, minder bekende Ingveoonse klankverschuiving.

Iglosse Huis.

Laat ons eerst definiëren wat men nu precies onder Ingveoons moet begrijpen. Zoals reeds gezegd, woonden de stammen, die als “Ingvæoons / Ingævoons” werden beschouwd (“*proximo oceano Ingaewones*”, zei Tacitus, “*Heel dicht*

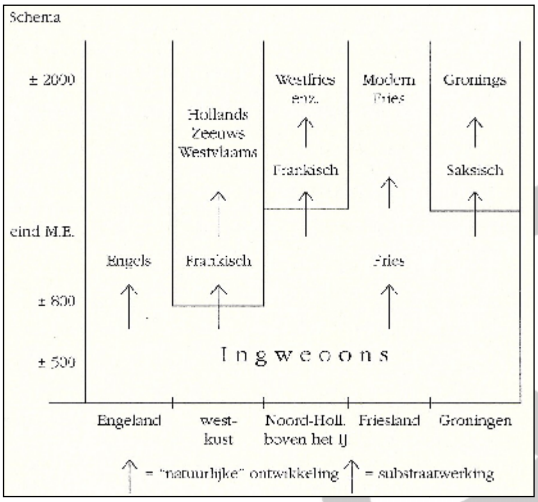
bij de oceaan (Noordzee) zijn de Ingveonen”), langs de Noordzeekusten (de *mare nostrum* der Germanen, om het poëtisch te verwoorden) van Noord-West-Europa.

Uerdinger-lijn.

Daar situeren we ook een reeks nauw verwante dialecten. Deze hadden een reeks klankwetten gemeen t.o.v. de andere Germaanse dialecten. De meeste dialecten[xiv] werden echter Nederfrankisch of Nedersaksisch vanaf de achtste eeuw, doch met flink veel ingveonismen[xv]. Als bronnen, waarin men de eigenschappen van het Ingveoons kon vergelijken met die van andere Germaanse dialecten, gelden het vroeg-middeleeuwse Oudengels en Oudsaksisch[xvi] en het laat-middeleeuwse Oudfries. Deze waren namelijk cultuurtalen met schriftelijke overlevering.

De andere dialecten lieten weinig tot geen geschreven bronnen na. De enige standaardtalen die uit het Ingveoons zijn gegroeid, zijn het Engels en het Fries, maar ze zijn allerminst “zuiver” Ingveoons. Het Stadsfries of Stedsk is bijvoorbeeld erg gefrankiseerd, daar het veel Nederlandse woorden overnam. De Friese dialecten op het platteland zijn daarentegen redelijk zuiver, maar het zijn geen standaardtalen.

Ingveoonse taalfamilie.

Het Engels heeft, na Deense en Normandische invloed en latere leenwoorden uit het Latijn en het Grieks, haar Germaans karakter grotendeels verloren. Men moet bovendien opmerken dat er een grote klinkerverschuiving plaatsvond rond de vroege vijftiende eeuw, de zogenaamde *Great Vowel Shift*, terwijl ze haar oude spelling behield. Elk woord kreeg hierdoor een andere uitspraak.[xvii]

De Ingveoonse klankverschuivingen kan men in drie perioden opdelen. De oudste van deze klankwetten worden nog vóór de kolonisatie van Engeland door de Angelen, Juten en Saksen gesitueerd. Ze zijn tot in een klein gedeelte van het binnenland binnengedrongen en worden gedeeld door vele, zoniet alle kustdialecten. Er was dus nog een betrekkelijk grote eenheid onder de Ingveonen. De klankverschuiving vond plaats tussen de derde en de vijfde eeuw, ongeveer gelijktijdig met de Germaanse volksverhuizingen. Dit is niet toevallig, daar taalveranderingen altijd “uitgestraald” worden van een bepaald “centrum”, waarbij volksverhuizingen sterke veranderingen teweeg kunnen brengen. Bij een centrum moet men niet altijd denken aan een stad of een nederzetting; in deze periode is een dergelijk centrum meestal een rondtrekkende stam, die echter wel vaak op zoek is naar een nieuwe plaats om te koloniseren. Deze rondtrekkende stam straalt dan een bepaalde “norm” of zelfs een “anti-norm”[xviii] uit in haar taal. Deze stammen waren, zoals reeds betoogd, van Saksisch-Friese oorsprong. Hun taalnormen (klankwetten en grammaticale eigenaardigheden) verspreidden zich over het Ingveoonse gebied en zetten zich daarmee af tegen de oprukkende Frankische dialecten, die in de achtste eeuw finaal zouden overwinnen. Een interessant punt is de bewering, dat deze normen o.a. een vorm van verzet waren tegen de bekeringen, die door de Franken werden opgelegd. Ze zouden de Ingveonen een eigen, al dan niet Heidense identiteit gegeven hebben. Taal hangt ook zeer nauw samen met identiteit, kijk maar naar de Vlaamse taalparticularisten of IJslandse puristen. Vgl. verder ook met het vurige verzet van de Friezen en Saksen tegen de bekeringswoede van Karel de Dwaas.[xix]

Nedersaksisch taalgebied.

K. Heeroma, daarentegen, meent dat deze normen hun oorsprong in "uitspraakslordigheden" zouden vinden, daar de Ingveoonse gebieden zich aan de rand van de Frankische gebieden bevonden.[xx] Bij de Franken heerste volgens hem ook een zogenaamde openbare "articulatiecultuur"; Het Frankisch begon namelijk een cultuurtaal te worden, door toedoen van de Merovingers en Karolingers, die langzaam maar zeker een Frankisch rijk wisten op te bouwen. Hun taal moest zich afzetten tegenover de Romaanse talen van het onderworpen (voormalige) Gallische volk (het "substraat"). De afgezonderde Ingveoonse gebieden, daarentegen, hadden geen nood aan een dergelijke op het uiterlijk gerichte articulatiecultuur, daar zij niet met een Romaanse taal moesten concurreren.

Een verstandige synthese van beide theorieën biedt volgens mij de beste verklaring: De algemene, typisch menselijke vlotte, maar "slordige" communicatie onder elkaar én een afkeer voor de Frankische expansie (met bijkomende bekeringen) zorgden ervoor, dat de Ingveoonse dialecten zich door unieke verschijnselen lieten onderscheiden en deze verschijnselen tevens konden doorvoeren in de Frankische dialecten.

De latere klankverschuivingen, die deels vóór en deels ná de kolonisatie plaatsvonden, worden tegen de achtste eeuw beëindigd. Zij komen niet overal even talrijk voor, de meesten werden door de Friezen en Angelsaksen doorgevoerd, in de andere kustgebieden komen zij minder talrijk voor. Onder invloed van het Hoogduits verschijnen ze zelfs niet meer in het Nedersaksisch, waarin

enkel de oudste eigenaardigheden bewaard werden. Dat vele kustdialecten gedeeltelijk de kenmerken overgenomen hebben, toont aan dat er nog een tijd lang goede banden zijn geweest tussen Engeland en het continent, die echter door de Frankische veroveringen van de kustgebieden werden verzwakt. De nóg latere klankverschuivingen worden voornamelijk vanuit Friesland uitgestraald, van de achtste tot de dertiende eeuw, maar deze vonden enkel maar ingang in en rondom het oude Friese gebied. Ze zijn niet relevant voor dit artikel.

2. Frankisering en ingveonismen

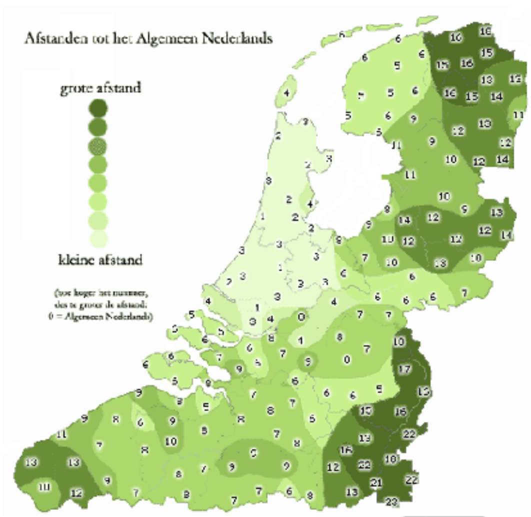
Toen de Franken de kuststreken van de Lage Landen in de achtste eeuw veroverden, werd het Nederfrankisch de prestigetaal, daar zij de taal van de Frankische bovenlaag was. Hierdoor werden de Ingveoonse dialecten verdrongen, omdat het volk geleidelijk aan dit Nederfrankisch begon te spreken. Toch konden ze ook vele elementen van hun vroegere taal doordrukken in de taal van de overheersers, namelijk in de vorm van ingveonismen. Hoe kunnen we dat verklaren? Daarvoor moeten we even kijken naar bepaalde aspecten van de tweedetaalverwerving, de taal die men op gelijk welke manier aanleert ná de moedertaalverwerving. Vroeger was het lang niet zo evident als tegenwoordig (hoewel de Germaanse dialecten toen natuurlijk wel nog héél dicht bij elkaar stonden), om een tweede taal aan te leren. Vaak werd de tweede taal uitgesproken met een eigen tongval en slopen er allerlei grammaticale constructies van de eigen taal in de andere taal. Die andere taal werd, zoals boven reeds gezegd, geleidelijk aan de taal van het volk.[xxi] Het is dan ook logisch dat de minder talrijke bovenlaag deze “ontleningen” ook ging uitdrukken in haar taal. Op deze wijze slopen er vele ingveonismen in het Nederfrankisch, vooral de westelijke variant. Als men de Oudwestnederfrankische “Olla Vogala”[xxii] vergelijkt met de Oudoostnederfrankische “Wachtendonckse Psalmen”, dan moet men constateren dat het eerste “werk” de meeste Ingveoonse kenmerken vertoont.

Hoe komt het dan dat deze kenmerken bewaard bleven tot vandaag, aangezien een taal in duizend jaar tijd toch aanzienlijk verandert? Van het begin van de middeleeuwen tot het einde van de dertiende eeuw was het Vlaams, één van de Middelnederlandse dialecten, dat in het Graafschap Vlaanderen werd gesproken, het meest prestigieus van alle Middelnederlandse dialecten. Het Graafschap Vlaanderen was namelijk een economisch sterk gewest en kon zo haar taal als prestigevariant doen gelden, over grote afstanden. Het West-Vlaams van tegenwoordig heeft nog veel (Ingveoonse) kenmerken behouden van het Middelnederlands van toen[xxiii], velen daarvan zijn echter door het Brabants en het Hollands weggevaagd. Het Brabants verving het Vlaams in de dertiende eeuw als prestigevariant, mede door de verzanding van het Zwin en het opkomend succes van Antwerpen en haar haven. In de Reformatieperiode werd het Hollands de prestigevariant, zij was zelfs de eerste standaardtaal. De Statenbijbel (1637) werd in het Hollands geschreven, doch werd beïnvloed door zowel Vlaamse als Brabantse immigranten, die uit de door Spanje veroverde Zuidelijke Nederlanden weggevlucht waren. Ons huidig AN is dus gebaseerd op dit Hollands, doorspekt met Brabants en Vlaams. Daarenboven komen er ook veel ingveonismen in het Hollands voor, daar dit oorspronkelijk ook een

Ingveoons kustdialect was, zodat ingveonismen doorheen de lange geschiedenis van het Nederlands ruime kansen kregen, om zich in het Nederlands te nestelen.

3. De Ingveoonse elementen in het West-Vlaams en Nederlands[xxiv]

Hier volgt een “beknopte” opsomming van de belangrijkste Ingveoonse kenmerken die het West-Vlaams en, in mindere mate, het Nederlands bezitten. Ik maak ook de vergelijking met andere Germaanse dialecten en talen, waarvan het Duits de Frankische “tegenpool” uitmaakt.

Afstand tot het Algemeen Nederlands.

We beginnen met de oudste Ingveoonse verschijnselen, die zeer talrijk in het West-Vlaams en ook in het Nederlands voorkomen[xxv].

⊛ De zogenaamde *Ersatzdehnung* is de belangrijkste en bekendste van de Ingveoonse klankwetten. Deze houdt in dat een neusklank, die voor een stemloze, met de tanden en/of lippen gevormde wrijfklank staat, wegvalt, de klinker, die ervoor stond, wordt daarbij gerekt (langer uitgesproken). Enkele voorbeelden:

- Og. *__gans__ wordt in het Oe. **gôs** (nu : **goose**), Fr. **goes**, in Brugge kent men nog steeds de **<u>Goeze</u>pit**. Het Nl. en het Du. hebben **gans** en **Gans**.
- Og. *__uns__ wordt in het Oe. **ûs** (nu : **us**), Fr. **ús**, Pld. **ús**, Dr. **oes / ous / oos** en ook in het Wv. kennen we **oes**. Het Nl. en het Du. hebben **ons** en **uns**.
- Og. *__finf__ wordt in het Oe. **fîf** (nu: **five**), Fr. **fiif**, Pld. **fiev**, Dr. **vief**, Wv. **vuf / vif**. Deze klankverschuiving werd ook in het hedendaagse Nl. behouden: **vijf**. Het Du. heeft echter nog **fünf**.
- Og. *__munÞ__ wordt in het Oe. **mûÞ** (nu: **mouth**), Wlfr. **mouwe,** Nfr. **mûle**, Pld. **Mül / Mul**, Mnl. **mude**, Wv. **muule / muile**. Dit is ook nog te zien in plaatsnamen als **IJmuiden**, **Arnemuiden** en **Diksmuide**. Het Nl. heeft zowel **mond** als **muil**, hoewel het laatste vooral van toepassing is op dieren. Het Du. heeft nog altijd **Mund**.
- Og. *__samftia__ wordt in het Oe. tot **sôfte** (nu: **soft**), Fr. **sêft**, Os. **sâfto**, Nl. **zacht** en Wv. **zocht(e)**. In het Du. zegt men **sanft**.
- Og. *__sunÞa__, wordt in het Oe. **sûÞ** (nu: **south**), Nl. **zuid**, Wv. **zuud** t.o.v. Ohd. **sund**.
- Een opmerkelijk voorbeeld is het Nl. **dinsdag** (Mnl. **dinxendag**) en Du. **Dienstag**, dat echter in het Wv. **dîsendach / deisendag** luidt. Vgl. met het Oe. **tiwesdæg** (nu: **tuesday**) en zelfs met het Zweeds **tisdag** en het Faeröers **týsdagur**, waar tevens duidelijke verwijzingen naar de god Tîwaz / Tyr[xxvi] bewaard zijn gebleven. In het huidige Nederlands en Duits zou men echter geneigd zijn te denken

aan het "Ding", hoewel Tiwaz natuurlijk ook een rechtsgod was.

- De datief en de accusatief van het persoonlijk voornaamwoord vallen samen: E. **me**, Fr. **my**, Nl. **mij / me**, Wv. **mi**. Het Du. maakt nog altijd het onderscheid tussen **mich** en **mir.** Tevens valt de –r weg[xxvii] bij de ingveonismen: Du. **wir** en **ihr** t.o.v. Nl. **wij** en **jullie / gij**, E. **we** en **you**.

- De persoonlijke voornaamwoorden in de tweede persoon beginnen met een "j", ook in de andere naamvallen: E. **you**, Fr. **jo**, Nl. **jij**. Ook Nl. **jullie**, t.o.v. het Brabantse **gulder / gullie** dat overgenomen is in het Wv. als **hidder / hudder**, kan als Ingveoons tellen. In Ieper zegt men zelfs **iender**. Hoe westelijker men gaat in West-Vlaanderen, hoe meer men de "j"-vorm ziet opduiken, bvb. in het Oostends: "<u>**J**</u>'hè <u>**giender**</u> (!) goeie oeders", "Ze zien **julder** geren" en "Ze geven ziender **julder** voedsel". In het Pld. zegt men **du**, maar als meervoud heeft men **ji** (!).

- Het persoonlijk voornaamwoord in de derde persoon mannelijk enkelvoud begint met een "h": E. **he**, Fr. **hy**, Nl. **hij**, Pld. **he**, Dr. **hie**. Dit tegenover het Du. **er**. In het Wv. **ie** ontbreekt de "h" weliswaar, door een verschijnsel dat later wordt beschreven. De grondvorm is nog steeds Ingveoons.

- Het vragend voornaamwoord begint ook met een "h". Het Nl. en Fr. **hoe** luidt in het E. **how**, in het Os. **wu / wo** (komend uit Og. *<u>**h**</u>**wo**), Pld. **wo** en in het Wv.**oe**, en staat tegenover het Du. **wie**.

- De derde persoon enkelvoud van het werkwoord "zijn" wordt in het Du. **ist**, waar de –t in de ingveonismen wegvalt: E. **he is**, Fr. **hy is**, Pld. **he is**, Nl. **hij is**, Wv. **ie es / is**. Ook de voltooide deelwoorden onderscheiden zich in het Ingveoons. Het voorvoegsel wordt namelijk weggelaten: Wv. Ik ên / hên **emoakt** (vergelijk met E. **made** en Fr. **makke**). Hoe westelijker in West-Vlaanderen, hoe meer men dit fenomeen tegenkomt, waarvan het meest in het Frans-Vlaams. Vgl. nogmaals Wv. **eloat'n**, Pld. **laaten / looten** t.o.v. het Nl. **gelaten** en het Du. **gelassen**, waar het voorvoegsel werd behouden onder de vorm van ge-.

- Er is geen apart wederkerend voornaamwoord in het Ingveoons: In het Nl. heet het "Hij wast **zich**", alsook in het Du. "Er wäscht **sich**". In het E. "He washes **himself**" en in het Fr. "Hy wasket **him**" ziet men overeenkomsten met het Wv. "Ie es **em** ant wass'n". Het wederkerend voornaamwoord is hier dus eigenlijk een persoonlijk voornaamwoord, dat nog steeds het geslacht van het onderwerp uitdrukt: Wv. "Zie es **eur / oar** ant wass'n" en E. "She washes **herself**".

De latere Ingveoonse verschijnselen zijn ook van tamelijk groot belang voor het West-Vlaams. Bepaalde van deze klankwetten dragen immers bij tot de unieke verschijningsvorm van het West-Vlaams. Er zijn echter vele verschijnselen die alleen maar in het Engels en het Fries voorkomen, deze worden uiteraard niet besproken.

- De korte "u" wordt ontrond tot "i" of "e"[xxviii]. Dit gebeurt in het Engels, het Fries en ook het West-Vlaams, zij het dan in het uiterste Westen:
  - Nl. **put** t.o.v. E. **pit**, Fr. **pêt**, Wv. **pit** (vgl. **Goeze**<u>**pit**</u>).
  - Nl. **stuk** t.o.v. Wv. **Stik**

- Nl. **dun** t.o.v. E. **thin**, Fr. **tin**, Wv. **Dinne**
- Nl. **brug** t.o.v. E. **bridge**, Fr. **brêge**, Wv. **brigge**

⊛ Het wegvallen van de "h" aan het begin van een woord is een kenmerk dat men niet enkel in West-Vlaanderen terug vindt: Ook in Brabants en vele Engelse dialecten vindt dit fenomeen plaats. In het Standaardengels en het Standaardnederlands wordt dit kenmerk echter weer teniet gedaan. Typisch West-Vlaams is de vernauwing van de stemspleet, waarbij de "h" wordt tot "g" wordt. Vgl het Nl. **hoe** en **goed** met Wv. **oe** en **hoe / hoeëd**.

⊛ De "o" wordt naar het harde verhemelte in de mond verplaatst (vooraan) die dan een "u" wordt:
- Nl. **zon** t.o.v. Wv. en Dr. **zunne**, E. **sun** (maar Fr. **sinne**)
- Nl. **vol** t.o.v. Wv. **vul**, E. en Pld. **Full**
- Nl. **dorst** t.o.v. Wv. **dust**, E. **thirst**
- Nl. **borstel** t.o.v. Wv. **bussel**
- Nl. **donderdag** t.o.v. Wv. **dunderdag**

⊛ De "a" wordt naar het harde verhemelte in de mond (vooraan) verplaatst, die dan in sommige gevallen "e" wordt:
- Nl. **kramp** en Du. **Krampf** t.o.v. E. **cramp**, Oo. **Krempe**
- Nl. **stap** t.o.v. E. **step**, Oo. **Step**
- Nl. **hart** t.o.v. E. **heart**, Wv. **êrte**, Fr. **Hert**
- Nl. **blad** en Du. **Blatt** t.o.v. Oe. **blæd**, Ofr. **bled**, Hollands **bled**
- Toponiem "**aha**" (waterloop), naar **ehe**, naar **e**

In sommige gevallen wordt die echter weer tot een "o" gemaakt en verplaatst naar het zachte verhemelte in de mond (achteraan), onder invloed van een neusklank:
- Nl. **zacht** t.o.v. Wv. **zocht(e)** en E. **soft**.
- Nl. **maan** t.o.v. Ofr. en Oe. **mona**, E. **moon**, Wv. **Moanne**
- Nl. **bal**, t.o.v. E. **ball**, Texels **bòòl**, Oo. **bolle**
- Nl. **bracht** t.o.v. E. **brought**, Wv. **brocht**
- Nl. **achterdocht**, waarbij de "docht" etymologisch verwant is met E. **thought** en Fr. **tocht**

⊛ In tegenstelling tot het Brabants heeft het West-Vlaams na een lange ontwikkeling vanuit het Oudgermaans maar weinig tweeklanken.[xxix] Dit kenmerk deelt het met het de meeste Nedersaksische dialecten en ook in beperkte mate met het Engels en het Fries. Deze talen hebben wel andere soorten tweeklanken (deze bespreken zou ons te ver voeren):
- Nl. **huis**, Du. **Haus** t.o.v. Dr. **hoes**, Fr. **huus**, Wv. **uus**, E. **house**
- Nl.**wijd**, Du. **weit** t.o.v. Fr. **wiid**, E. **wide**, Wv. **wid**, Gr. **Wied**
- Nl. **vuur**, Du. **Feuer** t.o.v. Wv. **vier**, Fr. **fjoer**, E. **fire**
- Nl. **rijk**, Du. **reich** t.o.v. E. **rich**, Fr. **ryk**, Pld. **rikj**, Wv. **rik**

⊛ Het meervoud op –s ontwikkelde zich sterk in het Ingveoons, in het Engels eindigt bijna elk woord op een –s in het meervoud, behalve enkele oudere woorden als **oxen**, **children**. Ook dit fenomeen vindt men in West-Vlaanderen terug en wederom geldt: hoe westelijker, hoe talrijker, waarvan in het Frans-Vlaams het meest.
- Nl. **kinderen**, Du. **Kinder** en zelfs E. **children** t.o.v.Pld. **Kinners**, Wv. **kinders** of **kynders** in het Ljouwerts (Leeuwards).

– Nl. **schoenen**, Du. **Schühe**, t.o.v. Wv.**skoens/skoes**, E. **shoes**
– Nl. **treinen** t.o.v. E. **trains**, Wv. **trings**

⊛ Daarnaast zijn er nog talrijke willekeurige overeenkomsten tussen het West-Vlaams en Engels en Nedersaksische dialecten:
– Waar het Brabants en het Hollands de –n in de infinitief van een werkwoord weglaat, laten het West-Vlaams en het Nedersaksisch de –e weg: Brabants **kome** t.o.v. Wv. **komm'n** en Dr. **komm'm.**
– De zogenaamde "glottisslag" (het plotse onderbreken van de luchtstroom) komt voor in het West-Vlaams en in het bekende Londense Cockneydialect, alsook in de Nedersaksische dialecten. Hierboven werd reeds een voorbeeld gegeven van een glottisslag op het einde van het werkwoord, maar het kan ook in het midden van een (werk)woord voorkomen: Wv. **za'en**, **sla'en** (Nl. **zakken**, **slakken**), Cockney **be'er** (E. **better**).

⊛ Tot slot wordt een vergelijking van de woordenschat gemaakt. Men moet hierbij echter voorzichtig zijn: Niet ieder woord komt uit eenzelfde Ingveoonse oorsprong, maar kan ook op een latere ontlening wijzen. Bovendien kan de betekenis veranderd zijn.
– E. **enough**, Wv. **enouft / genoef**, waarbij de g naar een "f" is veranderd
– Oe **hwêol**, E. **wheel**, Nl. **wiel** t.o.v. Du. **Rad**
– Nl. **geel**, Du. **gelb** t.o.v. E. **yellow**, Pld. **yäl**, Oo. **gilwe** (uit **geluw**)
– E. **meadow**, Zfr. **mäid**, Wv. **miede** t.o.v. Nl. **weide**, Du. **Weide**
– E. **a little**, Fr. **lytsje**, Wv. **e letje**
– E. **isle**, Nl. **eiland**, Fr. **eilân** t.o.v. Du. **Insel**
– Nl. **uier** t.o.v. Wv. **elder**, een woord dat men ook terugvindt in Midden-Engeland
– Oe. **weod**, Os. **wiod**, E. **weed**, Mnl. **wiet**, nu nog in Nl. **wieden**

N. Krekelbergh & A. Demoor

⊛⊛⊛

Bronvermelding:

- CLAERHOUT, J., 'De Franken, de Friezen en de Saksen. Onze voorouders', *Het Belfort*, I (1886), 37-56.
- DE VRIES, J., *Etymologisch woordenboek. Waar komen onze woorden vandaan?*, Antwerpen, 1976.
- EHMER, H., *Die sächsischen Siedlungen auf die französischen Litus Saxonicum*, Halle, 1937.
- HALBERTSMA, H., *Frieslands oudheid. Het rijk van de Friese koningen, opkomst en ondergang*, Utrecht, 2000.
- HEEROMA, K., 'Wat is Ingveoons?', *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde*, 81 (1965), 1-15.
- JOHNSTON, D. E. (red.), *The Saxon Shore*, The Council for British Archeology, 1977.
- JUNG, E. F., *De Germanen. Bloei en neergang van de bedwingers van het Romeinse Rijk*, Baarn, 1976.
- KONIG, E., *The Germanic languages*, Londen, 2002.
- MARCELLINUS, A., *Res gestae (Historiën)*, november 2007 (htttp://www.ammianus.info).
- MERTENS, J., *Oudenburg et le Litus Saxonicum en Belgique*, Brussel, 1962.
- MARKLY, T.L., *A North Sea Germanic reader*, München, 1976.
- PLINIUS, G., *De Wereld. (Naturalis Historia)*, Amsterdam, 2004.
- SLEEKS, A., *Het Oostends dialect*, Oostende, s.d.

- TACITUS, C. P., *Germania*, Schoten, 1992.
- TACITUS, C. P., *Jaarboeken (Ab excessu divi Augusti Annales)*, Baarn, 1990.
- THOEN, E., *De Belgische kustvlakte in de Romeinse Tijd*, Brussel, 1978.
- THOEN, E., *De Romeinen in onze gewesten*, Gent, 1999.
- TODD, M., *De Germanen*, Deurne, 1976.
- VAN BREE, C., *Historische grammatica van het Nederlands*, Dordrecht, 1987.
- VAN BREE, C., *Een oud onderwerp opnieuw bekeken. Het Ingveoons*, Leiden, 1997.

---

1) Mannus is op zijn beurt weer de zoon van de aan de aarde ontsproten god Tuïsto.
2) Plinius verwijst hier naar de zogenaamde “terpen” of “wierden”: kunstmatig opgeworpen woonheuvels waarop in het Nederlandse kustgebied nog steeds ganse dorpen staan.
3) Volgens Plinius was het houden van vee er juist onmogelijk omdat het ontbrak aan droge gronden in de nabijheid van de nederzettingen.
4) Vreemd genoeg maakt Tacitus in zijn *Annales* zelf melding van het feit dat de Chauken in het jaar 47 de Gallische kusten al onveilig maakten.
5) In de oorspronkelijke betekenis had de term ‘Saks’ betrekking op een relatief kleine stam wiens woongebied ten oosten van dat van de Chauken lag. Later zijn beide stammen samen met nog een aantal andere bevolkingsgroepen tot een groter stammenverband samengesmolten.
6) Tot de Franken behoorden voornamelijk Istaevoonse stammen zoals de Chamaven, Usipeten en Bructeren, hoewel sommige onderzoekers aannemen dat er ook sprake was van een aanzienlijke Ingveoonse component bestaande uit zuidwaarts gemigreerde Friezen en Chauken.
7) Boerensoldaten die werden ingeplant in ontvolkte maar economisch of strategisch waardevolle gebieden. Ze stonden onder Romeins gezag.
8) Letterlijk “verbondenen”, die trouw waren aan Rome, maar in tegenstelling tot de *laeti* hun eigen organisatie en aanvoerders behielden.
9) Tijdens de zogenaamde Duinkerke II-transgressie in de tweede helft van de derde eeuw doorbrak de Noordzee de duinen aan de Vlaamse, Zeeuwse en Hollandse kust. Het grootste deel van de huidige polders bestond vanaf toen uit slikken, schorren of verdronken veengebied en was onbewoonbaar. Deze situatie zou tot in de zevende eeuw aanhouden.
10) In de dorpskern van deze agglomeraties kan een vierkant grondplan worden onderscheiden, hetgeen erop kan wijzen dat ze zijn gegroeid uit een Romeins *castellum*.
11) De driedeling tussen Ingveonen, Herminonen en Istaevonen heeft enkel betrekking op de Westgermaanse volkeren. Daarnaast waren er nog Oostgermaanse volkeren zoals bijvoorbeeld de Vandalen, Goten, Bourgonden en Gepiden.
12) De zogenaamde *Adventus Saxonum* uit de Engelse geschiedschrijving.
13) Een isoglosse is een lijn, die de grens vormt tussen dialectgroepen, op grond van een bepaald criterium, dat deze dialecten scheidt. Zo verandert de Hoogduitse “ch”-klank na de Benrather-lijn in een “k”-klank: machen-maken. Ook de Uerdinger-lijn scheidt deze klanken: ik t.o.v. ich.
14) De gefrankiseerde Ingveoonse dialecten situeert men in West-, Zeeuws- en Frans-Vlaanderen en bij uitbreiding, Zuid-Oost-Holland. De gesaksiseerde Ingveoonse dialecten zijn de dialecten van Drente, Overijsel, Groningen, het oosten van Gelderland en Zuid-Oost Friesland, alsook die van Noord-Duitsland.
15) Een ingveonisme is een overblijfsel van de oude kustdialecten in een taal of dialect, onder de vorm van een woord, een klankeigenaardigheid of een afwijkende grammaticale regel.
16) Het Saksisch, later Platduits, Nederduits of Nedersaksisch genoemd, heeft, i.t.t. het Engels en het Fries, bepaalde Ingveoonse ontwikkelingen niet meer doorgevoerd, waardoor het zijn Ingveoonse identiteit gedeeltelijk verloor. Deze taal evolueerde bijna tot een standaardtaal, die kon concurreren met het Hoogduits. De Noord-Duitse regio, waar deze taal werd gesproken, was namelijk economisch erg voorspoedig tussen de twaalfde en de vijftiende eeuw. In de verschillende steden verbonden kooplieden (De zogenaamde Hansa of Hanze) zich tot grote verenigingen en bedreven handel over geheel West-, Noord- en Noord-Oost-Europa. Na de vijftiende eeuw, tot en met de zeventiende eeuw, gingen de handelsverbonden kapot en viel de Nederduitse standaardtaal uiteen (vgl. met het Middelnederlandse Vlaams!). Van die standaardtaal, die ooit haar stempel kon drukken op de West-Germaanse en vooral de Scandinavische talen, bestaan nu nog enkel maar een reeks nauw verwante dialecten (die echter door de EU als minderheidstaal beschermd worden) in Noord-Oost-Nederland en Noord-Duitsland.
17) In dit artikel wordt met de “oorspronkelijke” uitspraak gewerkt, zoals de spelling ze dus weergeeft. Om die reden zijn de vergelijkingen tussen het Engels en andere Ingveoonse woorden niet uit de lucht gegrepen, omdat de Engelse woorden een andere uitspraak hebben ontwikkeld. Zo werd het tegenwoordige **house** vroeger als “**hoes / hûs**” uitgesproken.
18) We zullen hier echter steeds van “norm” spreken. Een norm is immers ook een “anti-norm”, daar zij zich altijd ergens afzet tegen de norm (reeks unieke eigenschappen) van een nabijgelegen, concurrerend dialect.
19) Het betreft hier een spotnaam voor Karel de Grote (742-814).

20) Deze "slordigheden" manifesteren zich in feite in elke taal bij "niet-officiële" gesprekken tussen moedertaalsprekers onderling, dit om gemakkelijke en snelle communicatie te verzekeren. Met het woord "slordigheid" wordt hier echter de uitspraakvariant (waarin soms heel wat klanken worden ingeslikt) bedoeld, die tegengesteld is aan de "beschaafde", goed gearticuleerde standaardtaal.
21) Men zou het als het ware kunnen vergelijken met het Nederlands en het West-Vlaams van vandaag. De jongere generatie spreekt steeds minder vloeiend dialect, ten voordele van het Nederlands, maar in hun Nederlands sluipen ook allerhande kenmerken van het West-Vlaams binnen. Als een West-Vlaming AN praat, kan men dat vrijwel onmiddellijk merken, in die mate dat het AN hier in West-Vlaanderen heel eigen proporties heeft aangenomen. Ook moet opgemerkt worden, dat taalverandering bijna nooit door de sprekers zelf wordt opgemerkt. Zeker is wel, dat taal voortdurend verandert.
22) Er is echter discussie over de taal waarin deze tekst werd geschreven. Sommigen stellen dat deze tekst in het Oudkents is opgesteld, tenminste door een West-Vlaamse monnik. In ieder geval is het zinnetje zo Ingveoons als wat! Zie http://www.vandale.be/nieuws/taalnieuws/83023 voor meer informatie.
23) De meeste woorden in het West-Vlaams hebben nog de verdofte overblijfselen van de naamvalsuitgang, die oorspronkelijk het geslacht aanduidde in het Germaans, maar in het Middelnederlands afzwakte tot een doffe "e" (een "sjwa"). Wv. **êrte** komt uit Mnl. **herte**, waarvan de vroegere vorm in het Onl. **herta** was. Andere voorbeelden : **zunne**, **karre**, … .
24) Vaak gebruikte afkortingen: Og. (Oudgermaans) | Oe. (Oudengels), E. (Engels) | Fr. (Fries), Wlfr. (Westerlauwersfries), Nfr. (Noordfries) | Os. (Oudsaksisch), Pld. (Plattdüütsch/Nedersaksisch) Dr. (Drents), Gr. (Gronings) | Onl. (Oudnederlands), Mnl. (Middelnederlands), Nl. (Nederlands), Oo. (Oostends), Wv. (West-Vlaams) | Ohd. (Oudhoogduits), Du. (Duits).
25) Hier worden in de term "West-Vlaams" ook de dialecten in Zeeuws-Vlaanderen, Frans-Vlaanderen en de dialecten van de overgangsgebieden naar het Oost-Vlaams (Wortegem, Zulte, Waregem, Maldegem, …) inbegrepen.
26) In het West-Vlaams zou men als het ware de oervorm van **Tîwaz** kunnen herkennen: Het Proto-Indo-Europese ***deywos** (god), dat oa. ook overleeft in het Sanskriet als **Deva** (**Dyaus pitar**), in het Litouws als **Dievas** en later in het Germaans als **Týr**. Vgl. ook met de Slavische **Dažbog** en de Keltische **Dagda**.
27) Oorspronkelijk een –z. Het fenomeen, van een –z die tot en –r wordt, heet rhotacisme
28) De "u" (zoals in put, brug, mus) wordt gevormd door de lippen te ronden, de "e" of "i" daarentegen door de lippen meer open te rekken tot een ovaalvorm.
29) Een uitzondering daarop is Waregem en enkele omliggende gebieden. In Waregem zegt men nog altijd **uis** (uit te spreken als **ois**) en **wijd** (uit te spreken als **wèid / waid**), wellicht onder Brabantse invloed.